

A DEUTSCHES BIBLIOTHEKSINSTITUT (NÉMET KÖNYVTÁRI INTÉZET, NSZK) FEJLESZTÉSI TERVE

Az NSZK könyvtárügyének közelebbi ismerői előtt köztudottak voltak azok a nehézségek, amelyek az ország föderális felépítéséből következtek és a könyvtárügy területén, amely a tartományi kormányzat hatáskörébe tartozik, gyakran megnehezítették az országos érvényű tervezetek és módszerek bevezetését. Ez a széttagoltság gyakran kettős vagy többszörös munkavégzéshez vezetett s jelentős erőket kötött le a koordinációs tevékenység, továbbá számos területen a feladatok végrehajtásának szükségtelen elaprózódásával járt. Megtörtént az is, hogy az egyes tartományok ellenállásán hasznos és értékes kezdeményezések buktak meg, az egyik tartományban bevezetett módszereket más tartományok nem vezették be, még akkor sem, ha azokat előzetesen a tartományi kultuszminiszterek közös konferenciája megtárgyalta. A fenti nehézségek ellenére ismertetes az, hogy az NSZK könyvtárügyének egészére kiterjedő könyvtárosi tevékenység ellátását eddig két intézmény végezte: a DBV (Deutscher Bibliotheksverband = Német Könyvtári Szövetség) által fenntartott AfB (Arbeitsstelle für das Bibliothekswesen = Könyvtárügyi Munkacsoport), továbbá a SPK (Stiftung Preussischer Kulturbesitz = Porosz Kulturális Alapítvány) támogatásával fenntartott ABT (Arbeitsstelle für Bibliothekstechnik = Könyvtártechnikai munkacsoport), mindkettő Nyugat-Berlin székhellyel. A két intézmény működésének kiszélesítését azonban erősen akadályozta az, hogy működési költségeik fedezetét legtöbbször rendkívüli költségvetési forrásokból biztosították, így a folyamatos, többéves programok végrehajtása akadályokba ütközött.

Az NSZK könyvtárügyének fejlesztésével és hatékonyságának növelésével a közelmúltban több vizsgálat és elemző jelentés foglalkozott, többek között a Bibliotheksplan 1973 elnevezésű dokumentum, amely könyvtári hálózatok és az egyes könyvtártípusok fejlesztésének távlatait tárgyalta. Az elemzések és vizsgálatok általában megállapították, hogy a hatékonyság növelésének egyik fontos eszköze lehet egy olyan központi intézet, amely átveszi a két munkacsoport feladatait. Az eltelt időszakban részben a távlati fejlesztési terv hatására erősödtek a centralizációs törekvések és így sor került arra, hogy egy könyvtáros és közigazgatási szakértőkből álló bizottságot bíztak meg az új intézet létrehozására, működésére és továbbfejlesztésére vonatkozó tervezet összeállításával. A javaslat végül törvénytervezet formájában 1978 januárban került a nyugat-berlini szenátus elé, majd az alkotmányos fórumok a törvénytervezetet jóváhagyták és elfogadták, ennek nyomán a Német Könyvtári Intézetet létrehozó törvényt a nyugat-berlini hivatalos törvénytár 38. számában 1978. május 31-én közzétették (Gesetz- und Verordnungsblatt für Berlin).

Az új intézet a Deutsches Bibliothekinstitut nevet viseli, (rövidítve DBI) a törvény szerint közjogi intézmény. Feladatköre alapján megegyezik az eddigi két munkacsoport (AfB-ABT) tevékenységi körével, azonban a törvény keret jellege lehetővé teszi azt, hogy az intézet további, a könyvtárüggyel összefüggő feladatokat vállaljon, illetve emelje az eddigi szolgáltatások színvonalát mind mennyiségi, mind minőségi szempontból. Az új intézet vezetését 1) a kuratórium, 2) az igazgató, 3) a szaktanácsadó testület látja el.

A *kuratórium* feladata irányító és ellenőrző jellegű: irányelveket készít, és felügyeletet gyakorol az igazgató tevékenysége felett. A kuratórium határoz az éves és többéves munkaprogramok ügyében; döntést hoz a költségvetési és a pénzügyi tervről; alkalmazza az igazgatót, illetve megszünteti munkaviszonyát. A kuratórium állásfoglalása és döntése szükséges az ingatlanok adás-vétele esetében, továbbá az építkezések ügyében, valamint akkor, ha több évre terjedő és 50 000 DM értékhatárt meghaladó pénzügyi kötelezettségvállalásról van szó. Az intézet szervezeti szabályzatán túlmenő újabb feladatok vállalása ugyancsak a kuratórium jogkörébe tartozik.

Az első olvasásra talán bürokratikusnak tűnnek a fenti kötöttségek, azonban az NSZK szövetségi államszervezeti felépítése tette szükségessé a kuratórium létesítését, mert a tartományi kormányok felügyeleti jogának érvényesítése az intézmény munkája felett ezen keresztül valósulhat meg. A kuratórium 15 tagja közül 5 főt jelölnek a tartományi kormányok, 4 főt a szövetségi kormányzat, 2 főt a kommunális csúcsszervezetek, 1 főt a DFG = Deutsche Forschungsgemeinschaft (ami kb. a magyar Országos Műszaki Fejlesztési Bizottságnak felel meg), 2 könyvtáros szakembert jelölhetnek az országos könyvtári szövetségek (1 fő a tudományos könyvtárak, 1 fő a közművelődési könyvtárak részéről), továbbá tagja még a kuratóriumnak az intézet tanácsadó testületének elnöke. A jelenleg működő kuratórium elnökéül Dr. Peter Schuhet, a nyugat-berlini tudomány- és kutatásügyi szenátort választották meg. A kuratórium könyvtáros tagjai: a magyar származású Dr. Wilhelm Totok, a hannoveri Tartományi Könyvtár főigazgatója a tudományos könyvtárak képviselőjében; míg a közművelődési könyvtárakat Franz Rakowski, a duisburgi Városi Könyvtár főigazgatója képviseli.

A kuratórium az intézet működési szabályzata szerint a későbbiekben meghatározandó feladatokra bizottságokat hozhat létre, melynek tagjai részben a kuratórium tagjaiból, részben meghívott külső szakemberekből kerülnek ki.

Az *igazgató* feladata, hogy a kuratórium irányelvei szellemében a törvény által meghatározott keretekben irányítsa az intézet munkáját. Az alkalmazottak és a tisztviselők esetében gyakorolja a ráruházott munkajogi jogköröket, és az intézet teljesjogú képviselője törvényes és hatósági eljárásoknál. Az igazgató megválasztásához a kuratóriumban kétharmados többség szükséges, a tisztviselői karba történő átvétele vagy kinevezés esetén szükséges a felügyeletet gyakorló illetékes nyugat-berlini szenátusi tag előzetes hozzájárulása, egyébként az igazgató jogállását, kötelmeit és feladatait az intézet működési szabályzata tartalmazza.

Az intézet igen fontos szerve a *szaktanácsadó testület*, amelynek feladata, hogy tanácsaival a kuratórium és az igazgató tevékenységét szakmai területeken segítse. A szaktanácsadó testület összetétele lehet a garancia arra, hogy az intézet munkája és a szakma valósága között eleven és életszerű legyen a kapcsolat. A testület 15 tagból állhat az alapszabályzat szerint, tagjai közé olyan szakértőket hívnak meg, akik az egyes,

az intézet feladatkörébe tartozó területek kiváló ismerői. A testületi tagságra 10 főt jelölhet a DBV (Deutsche Bibliotheksverband = Német Könyvtári Szövetség), részben a tudományos és közművelődési könyvtárak dolgozói, részben a könyvtárosképző szakfőiskolák oktatói köréből.

Az intézet feladatai

Az alapító törvény az alábbiak szerint határozza meg a Német Könyvtári Intézet által ellátandó feladatokat:

„(1) Az intézet kutatja, fejleszti és közvetíti a könyvtárosi munka módszereit és technikáját, az elemzés, fejlesztés, szabványosítás, valamint a könyvtári rendszerek és eljárások bevezetése céljából. Ezeket a feladatokat az intézet a könyvtárosi és a könyvtárüggyel rokon szervezetekkel szoros együttműködésben látja el.”

A feladatok meghatározása keret jellegű, tehát arra is lehetőséget ad, hogy az intézet saját döntése szerint tevékenységét a rokonterületek irányába bővítse, anyagi lehetőségei szerint. A törvény azt is kötelezővé teszi, hogy az intézet az elért eredményeket a könyvtárügy egésze számára hozzáférhetővé tegye.

Az eddig működő könyvtári munkacsoportok (AfB és ABT) jellegzetes tevékenységi formáját az intézet is megtartotta, ezért az ún. szakbizottsági szervezési forma lesz a feladatok megoldásának módja. Ez a szervezeti forma teszi lehetővé azt, hogy az intézet számíthat az egész könyvtárügy területéről a legjobb szakemberek közreműködésére. A szakbizottságok tagjainak meghívása a könyvtárügy szervezeteinek vagy szövetségeinek javaslatára a szaktanácsadó testület útján történik. Hazai viszonylatban a szakbizottsági forma nálunk az OKDT működésénél volt ismeretes, azonban itt a működő szakbizottságok tagságának többéves stabilitása volt a jellemző, szemben az esetenkénti szakbizottsági tagsági meghívással. Ritkábban ugyan, de a KMK is alkalmazta esetenként nagyobb feladatok megoldásánál ezt a formát munkabizottságok szervezése útján.

Az intézet által elvégzendő feladatok katalógusa részletesen meghatározza a tevékenységi területeket, megállapítva azt, hogy ezeket részben az AfB, részben az ABT eddig is végezte, azonban az anyagi lehetőségek miatt csak nagyon korlátozott mértékben. Az előkészítő munkálatok során ezért részletes fejlesztési tervezetet készítettek, amelyben meghatározták a legszükségesebb létszámkeretet, továbbá kidolgozták azokat a fejlesztési programokat, amelyeknek anyagi támogatása az intézet legsürgősebb feladata.

Az alapító törvény indokolásában nyolc pontban foglalták össze a feladatokat, a következők szerint:

1. *Országos tervezés és szervezés.* Könyvtári rendszerek és hálózatok elemzése és tervezése; könyvtárak együttműködését segítő anyagok kidolgozása; központi szolgáltatások kiépítése, közvetítése és elemzése (mint pl. a német központi könyvtári statisztika – Deutsche Bibliotheksstatistik – begyűjtése, kiértékelése és elemzése); a könyvtárügyre vonatkozó információk átfogó gyűjtése, értékelése és elemzése; az irodalommal való ellátás megjavítása, különös tekintettel a kooperatív szerzeményezésre; a könyvtárközi kölcsönzés megjavítása; országos adatfeldolgozó rendszer kifejlesztése (gépi olvasásra

alkalmas bibliográfiai adatbank létrehozása) mind külföldi mind belföldi vonatkozásban, kapcsolódva az eddig meglévő rendszerekhez.

2. *Üzemi tervezés és szervezés.* Könyvtári rendszerek tervezése és szervezése; egyes munkafolyamatok vizsgálata statisztikai, üzemgazdasági és szociológiai módszerek alkalmazása útján; modellek kidolgozása és fejlesztése a könyvtárak felépítésére és belső munkafolyamatainak megoldására vonatkozóan (különös tekintettel a centralizáció és decentralizáció kérdéseire); a központi szolgáltatások hatásának vizsgálata az üzemszervezés szempontjából; normák és mérőszámok kidolgozása gazdaságos könyvtári építkezéshez; az épület – berendezés és üzemszervezés összefüggéseinek vizsgálata a könyvtárakban; könyvtárépítészeti és berendezési adatok gyűjtése; információk szolgáltatása az elektronikus és hagyományos könyvtári berendezésekről; (szerzeményezés, kölcsönzés gépesítése, raktározási és szállítási technika, reprotochnika, mikrofilmalkalmazás, központi katalogizálás).

3. *Állománygyarapítás és feltárás.* Munkafolyamatok vizsgálata a hatékonyság növelésének céljából; kutatási tevékenység a feldolgozó szabályzatok szabványosítása érdekében; segédeszközök összeállítása mint pl. szabványosított osztályozó rendszer kifejlesztése és alkalmazása; bibliográfiai szolgáltatások kifejlesztése és kiadása; információs és feltárási eszközök kiadása; állománygyarapítási tanácsadó eszközök kiadása; az állomány feltárásának és közvetítésének kérdései.

4. *Költségvetés, statisztika, számvitel.* A könyvtárak költségvetési struktúrájának vizsgálata és elemzése; a költségvetés összeállításának, felhasználásának és ellenőrzésének módszerei; költségvetési modellek összeállítása; könyvtári statisztikák begyűjtésének, értékelésének és értelmezésének kérdései; a számvitel megszervezéséhez segédeszközök nyújtása; üzemi gazdaságossági vizsgálatok módszerei és végrehajtása; önköltségvizsgálatok és elemzések.

5. *Olvasó kutatás, propaganda, közönségkapcsolatok.* Olvasókutatási vizsgálatok módszerei és végrehajtásuk; a közönségkapcsolati munka és a propaganda elvi kérdéseinek vizsgálata; propaganda irányelvek és koncepciók kidolgozása; a könyvtárak közönségkapcsolati munkájának kérdései.

6. *Olvasói rétegek. Speciális könyvtárak.* A különféle olvasói rétegekkel való foglalkozás módszertani alapjai és segédeszközei; a könyvtárügy különleges formái (betegek ellátása stb.) ezek organizációja és tervezése; segédeszközök kidolgozása; a könyvtári állomány pedagógiai használatára vonatkozó koncepciók kidolgozása; együttműködési rendszerek.

7. *Nemzetközi együttműködés.* A külföldi könyvtárügyre vonatkozó információk gyűjtése és közvetítése; a könyvtárosok külföldi tapasztalatcseréjének és tanulmányútjainak megszervezése.

8. *Továbbképzés.* A könyvtárügy területén a továbbképzés elveinek vizsgálata; továbbképző rendezvények tervezése és megszervezése.

Az előkészítő munkálatok idején 1978 áprilisában egy szűkebb körű, tizenegy szakértőből álló munkabizottságot hívott össze az illetékes berlini szenátor. Ennek a bizottságnak azt a feladatot szánták, hogy előzetes fejlesztési tervet készítsen az intézet működéséhez. A bizottság főleg a következő kérdésekben foglalt állást: megállapították az ABT és

AfB által végzett munkálatok készültségi fokát; kidolgozták a középtávú fejlesztési terv alapelveit; elkészítették az indokolást a létszám- és az anyagi fejlesztési tervhez; továbbá javaslatot készítettek a létszámzárlat feloldására és az eddigi állományon kívüli létszámoknak az intézet rendes létszámába történő átvételére. A bizottság részletesen foglalkozott a törvény indokolásában csak vezérszavakban felsorolt feladatkörök tartalmi kérdéseivel, például a könyvtári statisztika, az intézeti könyvtár és dokumentáció, a számítógépek könyvtári alkalmazása, a kooperatív állománygyarapítási módszerek stb. területével.

A könyvtári statisztika területéről megállapította a bizottság, hogy főleg személyi fluktuáció miatt és az elektronikus adatfeldolgozás kezdeti problémái miatt jelenleg elmaradás van a könyvtári statisztika feldolgozásában: 1974, 1975, és 1976 adatgyűjtése lezárult már, azonban a fenti okok miatt csak 1974 adatai kerültek közzétételre. A bizottság 1979–1983. évekre célul tűzte ki, hogy a könyvtári statisztika területén a jelenlegi 4 párhuzamosan futó országos könyvtári statisztika helyett meg kell valósítani az egységes integrált német könyvtári statisztikát (DBS = Deutsche Bibliotheksstatistik), a kommunális nyilvános könyvtárak, a tudományos könyvtárak és az egyházi nyilvános könyvtárak statisztikáinak integrálása útján, továbbá felvetették ennek egy közös adatbankká történő kifejlesztését, amely alkalmas lenne szükség szerint regionális adatok szolgáltatására is.

Az intézeti könyvtárral kapcsolatban megállapította a bizottság azt, hogy az jelenleg olyan személyi létszámmal végzi el feladatát, amelyet semmiképpen nem lehet kielégítőnek megjelölni, ezért az eddigi félnapos állásokat egésznapos állásokra kell átszervezni, továbbá sürgősen szükséges az állomány szakkatalógusának kiépítése és a címleírások egységesítése a RAK szabályzat szerint (RAK = betűrendes katalógus szabályzat).

Az állománygyarapítás 1979–1983. évi fejlesztésénél említésre méltó az a kezdeményezés, hogy modellkísérleteket szorgalmaznak arra, hogy megjavítsák a tudományos és közművelődési könyvtárak közötti együttműködést, amely közismerten nem a legjobb az NSZK-ban. Ugyancsak ezt a célkitűzést szolgálja az, hogy az intézet közreműködik a könyvtári távlati fejlesztési terv (Bibliotheksplan 1973) megvalósításában. Szorgalmazzák ebben a feladatkörben azt, hogy modellkísérleteket végezzenek a könyvtárak helyi állománygyarapítási kooperációjának megvalósítására, és a DFG támogatásával egyes tájegységek irodalommal való ellátásának javítására ugyancsak modellkísérletek elvégzését tervezik.

Jelentős fejlesztést javasolt a bizottság a központi és regionális állománynyilvántartások kiépítésére, számítógépes eljárások bevezetése útján: így többek között javasolták a jelenlegi központi folyóiratnyilvántartás fejlesztését, a teljes adattár kiadását nyomtatásban, területi és szakmai adattárak kiadását, a testületi adattárak fejlesztését, továbbá a meglévő adatbankok csatlakozását az EURONET programhoz, a koordinációt az IuD programmal, továbbá az adatoknak az IuD program részére való rendelkezésre bocsátását.

A könyvtárépítészeti tanácsadás kezdeti formái már az AfB feladatkörében is szerepeltek, a bizottság véleménye szerint ezt a tevékenységet tovább kell fejleszteni és az intézet állandó feladatává kell tenni. Javasolják ezért a bizottság tagjai, hogy fejlesszék

ki az intézet építészeti archívumát, vegye fel a kapcsolatot az intézet azokkal az intézményekkel, amelyek új könyvtár építését vették tervbe, hozzák létre a könyvtárépítészeti szaktanácsadó szolgálatot. Foglalkozzék az intézet a könyvtárak átépítésének sajátos problémáival, és vegye fel programjába az intézet a sajátos könyvtárépítészeti kérdéseket, mint pl. a tárolókönyvtárak építése. A megoldás módjára javasolja a bizottság egy szakértő építész alkalmazását és a feladathoz szükséges költségkeretek emelését, továbbá a könyvtárépítési normák kidolgozását.

Figyelemre méltó az a terv, amely a számítógépes adatfeldolgozás könyvtárakban történő bevezetését tűzi ki célul a következő időszakban. Ennek alapját a Staatsbibliothek adatbankja képezi, míg a rendszer programjának kidolgozása a DBI feladata lesz. Elsősorban a folyóiratok központi adatbankjának létrehozását tervezik, majd a folyóiratok kooperatív katalogizálása regionális rendszerének megvalósítását tervezik. Lényeges kérdése ennek a programnak, hogy az egyes könyvtárak tervezett számítógépes rendszereit koordinálják, és ezzel az összekapcsolás lehetőségeit megteremtsék. Távolilag foglalkoznak azzal, hogy a DBI később a saját számítógép rendszerére alapozva nyújt segítséget azoknak a könyvtáraknak, melyeknek nincs gépparkjuk, azonban tervezik ilyen számítógépes programok kidolgozását és megvalósítását. Ezen a téren az elmúlt években nagy előrehaladás tapasztalható az NSZK tudományos és közművelődési könyvtáraiban, a szerzeményezés, az állomány feltárása, az információk tárolása és visszakeresése, sőt, a nagyobb könyvtárakban a kölcsönzés adminisztrációja területén is alkalmaznak már számítógépes programokat. Az egyes számítógép gyártócégek konkurrenciaharca miatt fontos, hogy a könyvtárak koordinálják a számítógépek alkalmazását, mert a rendszerek és gépek kompatibilitásának hiányában a közös programok megvalósítása is nehézségekbe ütközik.

Nem lebecsülhető az a tevékenység sem, amelyet a DBI a katalogizálás szabályainak egységesítésére, valamint az egységes osztályozórendszer bevezetése érdekében vett tervbe.

Az ismertetés keretei nem teszik lehetővé azt, hogy valamennyi feladatkör részletekbe menő elemzését közreadjam, a hazai könyvtárüggyel való azonosságok és különbségek egyaránt helyet kaptak az eddigiekben. Szeretnék azonban még egy különbséget megemlíteni, amely azt bizonyítja, hogy a könyvtárosi szakmában az NSZK-ban igen nagy fontosságot tulajdonítanak az utóbbi időben a nemzetközi együttműködés kérdéseinek, olyannyira, hogy az ezzel összefüggő feladatoknak az intézeten belül külön fórumot biztosítottak. Ennek hatáskörébe tartozik majd a külföldi könyvtárügyről szóló információk összegyűjtése és közvetítése, továbbá a könyvtárosok külföldi cseréjének és a külföldi tanulmányutaknak a megszervezése. Sajnos, a hazai könyvtárügyben ez a kérdés indokolatlanul háttérbe szorult, azt is mondhatnám, egyesületi szintre szállt le, holott a más szakmák, művészek külföldi cseréjének kérdésével sokkal magasabb fórumok foglalkoznak.

A tervezet a továbbiakban feladatkörök szerinti csoportosításban megadja az 1979–1983 évekre igényelt többlet létszámot az alábbi táblázat szerint:

Feladatkör	igényelt létszám	év
1. országos tervezés	4	1979/80
2. üzemi tervezés	5,5	1979/80
3. állománygyarapítás	1	1981
4. költségvetés	ld. 1. alatt	
5. olvasó kutatás, PR	4	1981
6. olvasói rétegek	1	1979/80
7. nemzetközi együttműködés	2	1981
8. továbbképzés	1	1981
9. számítógép program	2	1979/80
összesen	20,5	

A Deutsches Bibliotheksinstitut létrehozásáról szóló törvény és az azt kiegészítő tervezet ma már a megvalósulás stádiumába jutott: az intézet kuratóriuma 1978. szeptember 11-én Berlinben megtartotta alakuló ülését. Ezen az ülésen a jelölőbizottság javaslatára Günter Beyersdorff professzort választották meg az intézet igazgatójának, aki 1971–1975 között a FUB (Freie Universität Berlin) docense, majd 1975-től az AfB vezetője volt. Személye egyben a kontinuitás biztosítója, várható, hogy a munka folyamatoságában nem lesz megszakítás. A közeljövőben már az intézet első évi tevékenységéről szóló beszámoló is megjelenik, melyet érdeklődéssel várunk.

A Bibliotheksdienst 1978/10. számának adatai (591–602.p.), valamint az Entwicklungsplan für das Deutsche Bibliotheksinstitut c. kézirat alapján (50 p.) ismertette

MEZEI GYÖRGY

